Міністерство освіти і науки України

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

КАРПИЧ ІРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 37(477)(09)(043.3)

ПРОБЛЕМИ ДИТЯЧОГО РУХУ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ПЕРІОДИЦІ УКРАЇНИ

(20 – початок 30-х рр. XX ст.)

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Умань – 2015

Дисертацією є рукопис.
Робота виконана в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
Коляда Наталія Миколаївна,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини,
професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Петренко Оксана Борисівна,
Рівненський державний
гуманітарний університет,
завідувач кафедри теорії і методики виховання;

кандидат педагогічних наук, доцент
Сараєва Олена Вікторівна,
Херсонський державний університет,
доцент кафедри педагогіки, психології й
освітнього менеджменту.

Захист відбудеться «27» листопада 2015 р. о 10^{00} годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 74.053.01 в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини за адресою: 20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини: 20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2.

Автореферат розіслано «24» жовтня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради І. П. Рогальська-Яблонська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасні соціально-економічні та суспільно-політичні перетворення в Україні вимагають переосмислення та вдосконалення соціальних інститутів, передусім, перегляду роботи тих, що займаються вихованням молоді та відповідальні за її ефективну соціалізацію.

Інноваційні процеси, що відбуваються в державі, вплинули і на діяльність сучасних дитячих об'єднань та організацій. Поряд із занепадом традиційних структур виникає безліч різноманітних за цілями дитячих організацій, збільшується кількість релігійних, екологічних, патріотичних, спортивних та інших асоціацій дітей, відбувається їх організаційне самовизначення та самоусвідомлення. Права дітей на об'єднання зі своїми однолітками гарантують такі нормативні документи: Конституція України, Конвенція ООН про права дитини, Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні, Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації», Указ Президента України «Про заходи щодо сприяння розвитку пластового (скаутського) руху в Україні», Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2009–2015 роки та ін.

Проте сьогодні розвиток дитячого руху відбувається складно: для його динаміки не вистачає досвіду, методичного забезпечення, кадрів тощо. При створенні нових дитячих організацій їх ініціатори нерідко йдуть шляхом механічного запозичення зарубіжного досвіду, без урахування історичних традицій своєї країни.

Цінним джерелом для вивчення історії, теорії та практики дитячого руху є періодичні видання через їх оперативність та безпосередність відображення подій. Сторінки періодичних видань 20 – початку 30-х рр. XX ст. відображали актуальні проблеми дитячого руху, пропагували нові форми і методи роботи піонерської організації, висвітлювали передовий досвід діяльності дитячих організацій в Україні та за рубежем. Таким чином, публікації на сторінках газет і журналів перетворюють пресу на своєрідну скарбницю джерел епохи, які різнопланово висвітлюють події. Існування незначної кількості сучасних періодичних видань для дитячих організацій актуалізує дослідження історії їх започаткування і розвитку.

Важливою для дослідження дитячого руху є педагогічна періодика 20 – початку 30-х рр. XX ст. Загальнопедагогічні видання були вузькоспеціалізованими в детальному висвітленні проблем дитячого руху, тому значну цінність становлять методичні періодичні видання для організаторів дитячого руху – всеукраїнський журнал «Дитячий рух» (1925–1934) та всесоюзний журнал «Вожатый» (1924–1988). Оскільки Україна (УСРР) на той час входила до складу СРСР, то в дослідженні, крім українських періодичних видань, аналізуємо видання всесоюзного рівня.

Першими дослідниками дитячого руху були його теоретики та практики, які розробляли різноаспектні проблеми: передумови виникнення та історію дитячого руху (О. Гуревич, А. Левицький, В. Лір, М. Миронов, О. Тараханов, С. Ходоровський, Я. Цеханський, С. Ярославенко та ін.); дитячий рух як фактор соціального виховання (Е. Гернле, С. Роговий, І. Соколянський та ін.); педагогіку дитячого руху (Г. Бабенко, Р. Барун, А. Гурарій, М. Зак, С. Кільколих, Д. Лавров, М. Ліхтеров, Г. Неділько, І. Соколянський, В. Чашко та ін.); проблеми керівництва та підготовки організаторів дитячого руху (Д. Бєлінська, О. Буров, А. Вайншенкер,

А. Гендрихівська, Н. Крупська, М. Ліхтеров, К. Попов, В. Чашко та ін.); історію становлення та розвитку зарубіжного дитячого руху (В. Дюшен, М. Крупеніна, В. Лір, М. Миронов, Ю. Самотой, Я. Смоляров, К. Сотман, А. Шавикін, М. Шар та ін.).

Сьогодні дитячий рух, як частина демократичних процесів суспільства, стає суб'єктом суспільних перетворень і привертає увагу науковців. У працях Л. Алієвої, М. Басова, М. Богуславського, Н. Коляди, Ю. Поліщука, І. Руденко та ін. висвітлено історію дитячого руху; наукові розвідки українських учених В. Барабаша, М. Баяновської, О. Боровця, А. Зайченко та ін. присвячені різним аспектам сучасного дитячого та молодіжного руху.

Проблеми дитячого руху в періодиці в різні історико-педагогічні періоди розробляли його сучасники, теоретики та практики. Першими дослідниками педагогічної преси 20 – початку 30-х рр. ХХ ст. були співробітники редакцій періодичних видань: В. Арнаутов, Л. Гострий, А. Гурарій, А. Журавський, С. Кільколих, М. Крупеніна, В. Лір, М. Миронов, В. Мускін, І. Петровський, Н. Потапов та ін., які розглядали пресу як ефективний засіб виховання дітей.

У радянський період питання педагогічних часописів розкрито в дослідженнях А. Акопова, М. Басова, С. Гармаша, Д. Григораша, В. Зябкіна, К. Присяжнюк, Л. Семенко, А. Токарської, О. Федорова, М. Холмова та ін.

На сучасному етапі особливості періодичної преси висвітлили у своїх наукових доробках О. Адаменко, Л. Вайда, І. Зайченко, Я. Кривко, А. Крохмаль, С. Лобода, І. Мельник, А. Пугач, О. Сараєва та ін.

Розкриттю досліджуваної проблеми сприяє цілий спектр сучасних історико-педагогічних досліджень, авторами яких є Т. Антонюк, Л. Березівська, Н. Гупан, Т. Кочубей, В. Кузь, О. Петренко, Н. Побірченко, О. Сухомлинська, В. Федяєва, Т. Філімонова, Л. Цибулько та ін.

Проте більшість історіографічних праць із проблем дитячого руху в педагогічній періодиці опосередковано стосуються досліджуваної теми: вони присвячені загальним аспектам дитячого руху, періодичної преси, мають фрагментарний характер та потребують усебічного аналізу.

Отже, важливість об'єктивного вивчення та недостатня наукова розробленість досліджуваної проблеми, необхідність реформування сучасної системи освіти на основі творчого використання спадщини минулого і зумовили вибір теми дисертації – «**Проблеми дитячого руху в педагогічній періодиці України (20 – початок 30-х рр. ХХ ст.)».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження є складовою наукової теми кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини «Актуальні проблеми історико-педагогічного знання» (державний реєстраційний номер 0111U009198), Центру педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування (МОН України і НАПН України) та держбюджетних тем: «Розвиток дитячого руху в Центральній Україні (друга половина XIX – XX ст.)» (державний реєстраційний номер № 0110U001000, 2010–2012 рр.), «Педагогічно-просвітницька діяльність громадських організацій України (друга половина XIX – початок XX ст.)» (державний реєстраційний номер № 0113U000331, 2012–2015 рр.).

Тему дослідження затверджено вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 15 від 11.07.2011 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 7 від 27.09.2011 р.).

Мета дослідження – виокремити і схарактеризувати проблеми дитячого руху, відображені в педагогічній періодиці України 20 – початку 30-х рр. XX ст.

Відповідно до теми та мети визначено такі **завдання дослідження:**

1. Здійснити аналіз історіографії проблеми та джерельної бази дослідження.
2. Схарактеризувати процес становлення та розвитку періодичних педагогічних видань України 20 – початку 30-х рр. XX ст. та здійснити їх класифікацію.
3. Виокремити і схарактеризувати теоретичні проблеми дитячого руху, що висвітлювалися на сторінках педагогічної періодики в досліджуваний період.
4. Розкрити питання підготовки організаторів дитячого руху та його науково-методичного забезпечення в педагогічній періодиці України 20 – початку 30-х рр. XX ст.

Об'єкт дослідження – педагогічна періодична преса України 20 – початку 30-х рр. XX ст.

Предмет дослідження – проблеми дитячого руху в педагогічній періодиці України в досліджуваний період.

Методи дослідження. Для розв'язання завдань дослідження використовувався комплекс взаємопов'язаних методів:

– конкретно-пошуковий (теоретичний аналіз, синтез, систематизація і класифікація архівних документів та друкованих джерел із досліджуваної проблеми) для визначення теоретичних основ дослідження та систематизації змісту тематики публікацій періодичних видань із проблем дитячого руху;

– логіко-історичний аналіз матеріалів періодичних видань, навчально-методичної літератури, архівних документів, статистичних відомостей про педагогічну періодику України 20 – початку 30-х рр. XX ст. для відстеження становлення та розвитку педагогічної періодики досліджуваного періоду, визначення місця та часу заснування видань, з'ясування необхідності їх створення, висвітлення мети та завдань преси;

– порівняльно-зіставний (зіставлення й порівняння подій, явищ і фактів) для виявлення різних підходів учених до досліджуваної проблеми;

– історико-ретроспективний – для аналізу змісту і специфіки проблем дитячого руху в педагогічній періодиці в період 20 – початку 30-х рр. XX ст.;

– історико-типологічний – для обґрунтування специфіки досліджуваної проблеми та здійснення класифікації періодичних видань.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 20 – початок 30-х рр. XX ст. Нижня межа – 1922 р., коли в УСРР починають з'являтися перші вітчизняні педагогічні періодичні видання, зокрема, науково-педагогічний журнал «Путь просвещения» та піонерська газета «Юный спартак». Верхня межа (початок 30-х рр. XX ст.) зумовлена, по-перше, соціально-політичними змінами в країні, що спричинили нові підходи до комуністичного виховання, у тому числі щодо дитячого руху. Саме на початку 30-х рр. XX ст. дитячий рух перебудовується за шкільним

принципом, завершується період його розвитку як специфічної соціально-педагогічної реальності, що перетворилася на масове монопольне громадське дитяче формування – піонерську організацію. Означені зміни вплинули і на змістове спрямування піонерських видань (зокрема, журналу «Дитячий рух», який у 1934 р. було реорганізовано і перейменовано на «Піонервожатий»). По-друге, в цей період відбулося згортання мережі педагогічної періодики, що було наслідком тенденції до централізації в журнально-видавничій справі.

Територіальні межі дослідження відповідають адміністративно-територіальній належності українських земель у визначених хронологічних межах, а саме – території Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР) у складі Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР).

Джерельну базу дослідження становлять:

– документи уряду УСРР та СРСР про дитячий рух і педагогічну пресу;

– статути українських дитячих організацій та об'єднань, статистичні відомості, збірники документів, навчально-методична література, спогади, праці вітчизняних та зарубіжних науковців;

– праці державних і громадських діячів, провідних педагогів досліджуваного періоду (Г. Гринько, О. Залужний, А. Зільберштейн, М. Миронов, О. Попов, І. Соколянський, Я. Ряппо, Я. Чепіга та ін.);

– матеріали історико-педагогічних досліджень (автореферати, дисертації, монографії), довідково-бібліографічна література;

– педагогічні періодичні видання 20 – початку 30-х рр. XX ст.: журнали «Дитячий рух» (1925–1934), «Вожатый» (1924–1988), «Путь просвещения» («Шлях освіти», «Комуністична освіта») (1922–1941), «Радянська освіта» (1923–1931), «Просвещение Донбасса» («Освіта Донбасу», «Радянська школа») (1922–1930) та ін.; піонерська періодика: журнали «Червоні квіти» (1923–1931), «Октябрьские всходы» (1924–1930); газети «Юный спартак» (1922–1924), «Юный ленинец» (1924–1925) та ін.;

– документи, що зберігаються у фондах архівних установ: Центрального державного архіву громадських об'єднань України, м. Київ (фонд № 7 – Центральний комітет Ленінської Комуністичної Спілки Молоді України), Центрального державного архіву вищих органів влади й управління України, м. Київ (фонд № 166 – Народний комісаріат освіти УСРР. 1919–1935 рр.);

– матеріали фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, зокрема, Інституту рукописів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Наукової бібліотеки Інституту історії НАН України, Державної науково-педагогічної бібліотеки НАПН України та ін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *уперше* виокремлено і схарактеризовано проблеми дитячого руху в педагогічній періодиці України 20 – початку 30-х рр. XX ст. (нормативно-правове забезпечення дитячого руху; історію вітчизняного та зарубіжного дитячого руху; педагогіку дитячого руху; основні напрями розвитку дитячого руху; підготовку організаторів дитячого руху та його науково-методичне забезпечення); здійснено класифікацію періодичних видань досліджуваного періоду (всесоюзних, всеукраїнських та регіональних), на сторінках яких висвітлювалися проблеми

дитячого руху: загальнопедагогічні видання, методичні видання для організаторів дитячого руху, спеціальна піонерська періодика, молодіжна періодика;

– *уточнено* історіографію проблеми, класифіковану за хронологічним підходом у межах трьох періодів (20 – початок 30-х рр. XX ст. – перші розвідки про дитячий рух та поява вітчизняних педагогічних періодичних видань; середина 30 – кінець 80-х рр. XX ст. – праці, які містять науковий аналіз досліджуваного явища; 90-і рр. XX ст. – до сьогодення – праці, що розкривають причини, передумови і наслідки функціонування дитячого руху та роль у цьому процесі періодичної преси) та за тематичним підходом у межах трьох груп: праці дослідників дитячого руху; дослідження, у яких висвітлюються питання періодичної преси; дослідження проблем дитячого руху на сторінках періодичних видань;

– *подальшого розвитку набули* наукові уявлення про дитячий рух як фактор соціального виховання; аналіз піонерських періодичних видань 20 – початку 30-х рр. XX ст., нормативно-законодавчої бази розвитку дитячого руху в Україні у хронологічних межах дослідження, внеску українських педагогів у педагогіку дитячого руху.

До наукового обігу введено маловідомі та невідомі архівні документи, історичні факти, пов'язані з висвітленням проблем дитячого руху в педагогічній періодиці України 20 – початку 30-х рр. XX ст.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що фактичний матеріал, теоретичні положення і висновки дослідження можуть бути використані як навчально-методичне забезпечення курсів: «Теорія та методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України», «Соціальна молодіжна політика», «Історія педагогіки», «Теорія та історія соціального виховання»; при написанні наукових праць та навчальних посібників з історії педагогіки, історії України, теорії та методики роботи з дитячими організаціями.

Наукове видання «Періодичні видання України 20 – початку 30-х рр. XX ст. як засіб популяризації теорії та практики дитячого руху» та систематизована мережа періодичних видань, подана у додатках, стануть у нагоді дослідникам історії педагогіки.

Основні положення і результати дослідження ***впроваджено*** в навчальний процес Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка про впровадження № 06/1143 від 07.05.2015 р.), Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (довідка про впровадження № 1579/01-55/33 від 07.05.2015 р.), Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (довідка про впровадження № 689 від 12.05.2015 р.), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка про впровадження № 1335/01 від 22.05.2015 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення й висновки дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях різного рівня, а саме: *міжнародних* – «Технологічний підхід у підготовці майбутніх учителів» (Умань, 2011), «Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні та прикладні проблеми» (Київ, 2012, 2013), «Сучасні тенденції використання дидактичних ідей Яна Амоса Коменського (Умань, 2012), «Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних та педагогічних наук» (Львів,

2014), «Актуальні питання сучасних педагогічних та психологічних наук» (Одеса, 2014), «Сучасна іншомовна освіта в Україні: стан, проблеми, перспективи» (Умань, 2014), «Основні напрями підготовки сучасного вчителя: глобалізація, стандартизація, інтеграція» (Умань, 2014); *всеукраїнських* – «Розвиток вітчизняного та зарубіжного дитячого руху: історія і сучасність» (Умань, 2011, 2012), «Українська педагогіка 1920-х років – сучасні оцінки і виміри» (Умань, 2012), «Придніпровські соціально-гуманітарні читання» (Кривий Ріг, 2012), «Придніпровські соціально-гуманітарні читання» (Дніпропетровськ, 2013), «Права дитини: від витоків до сьогодення» (Умань, 2013), «Джерельна та історіографічна основа сучасних історико-педагогічних досліджень» (Хмельницький, 2013), «Педагогічна освіта і наука: традиції, реалії, перспективи» (Умань, 2014), «Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутнього вчителя» (Умань, 2014), «Актуальні проблеми сучасних історико-педагогічних досліджень шкільної освіти» (Київ, 2014), «Педагогічно-просвітницька діяльність громадських організацій України (друга половина XIX – початок XX ст.) (Умань, 2014), «Практична психологія освіти XXI століття: проблеми та перспективи» (Умань, 2015); *науково-методичних семінарах* – «Права дитини: від витоків до сьогодення» (Умань, 2011, 2012), «Актуальні проблеми підготовки соціальних педагогів» (Умань, 2012, 2013), «Сучасні наукові дослідження в галузі професійної педагогічної освіти» (Умань, 2012), «Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери» (Умань, 2014), «Соціалізація особистості: передумови, проблеми, перспективи» (Умань, 2014), «Форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: досвід Черкащини» (Умань, 2014); *на засіданнях* кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (2011–2015); *у роботі* Центру педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування (МОН України і НАПН України) Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Публікації. Результати дослідження висвітлено у 24 одноосібних публікаціях, із яких 7 відображають основні наукові результати дисертації (1 – у зарубіжному фаховому періодичному науковому виданні), 13 – апробаційного характеру, 4 – додатково відображають результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (584 найменування, із них – 12 архівних джерел), 4-х додатків на 22 сторінках. Загальний обсяг дисертації складає 257 сторінок, із них 191 сторінка основного тексту. Робота містить 4 таблиці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми; визначено мету, завдання, об’єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів; визначено територіальні, хронологічні межі та схарактеризовано джерельну базу дослідження; подано відомості про апробацію результатів, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі** – ***«Теоретичні основи дослідження проблеми дитячого руху в педагогічній періодиці України (20 – початок 30-х рр. XX ст.)»*** – здійснено

аналіз історіографії проблеми та джерельної бази дослідження; охарактеризовано дитячий рух як фактор соціального виховання в досліджуваний період; висвітлено процес становлення та розвитку періодичних педагогічних видань України 20 – початку 30-х рр. ХХ ст.

Аналіз історіографії проблеми здійснено за хронологічним підходом у межах трьох періодів:

1) *перші розвідки про дитячий рух та поява вітчизняних педагогічних періодичних видань (20 – початок 30-х рр. ХХ ст.)* – представлений працями провідних педагогів, пропагандистів, теоретиків та практиків дитячого руху (В. Арнаутов, А. Гурарій, О. Гуревич, С. Кільколих, Н. Крупська, В. Лір, М. Миронов, К. Попов, І. Соколянський та ін.);

2) *праці, які містять науковий аналіз досліджуваного явища (середина 30 – кінець 80-х рр. ХХ ст.)* – репрезентований доробками таких авторів, як М. Басов, В. Божик, Д. Ваккер, А. Верхотіна, В. Зябкін, С. Гармаш, Д. Григораш, В. Лебединський, В. Ніколаєв, К. Присяжнюк, К. Радіна, Л. Семенко, А. Токарська, М. Холмов, О. Федорова та ін.;

3) *праці, що розкривають причини, передумови і наслідки функціонування дитячого руху та роль у цьому процесі періодичної преси (90-і рр. ХХ ст. – до сьогодення)* – представлений роботами таких науковців, як О. Адаменко, Л. Алієва, В. Барабаш, М. Басов, М. Баяновська, М. Богуславський, О. Боровець, Л. Вайда, В. Габор, І. Дубінець, А. Животко, А. Зайченко, І. Зайченко, Н. Коляда, Я. Кривко, А. Крохмаль, С. Лаба, С. Лобода, І. Мельник, А. Онкович, Е. Панасенко, О. Петренко, Н. Побірченко, А. Пугач, М. Романюк, І. Руденко, Г. Рудий, О. Сараєва, О. Коновець, Л. Кулішенко та ін.

Історіографічні праці з досліджуваної проблеми проаналізовано також за тематичним підходом у межах трьох груп: 1) дитячий рух (Л. Алієва, М. Басов, М. Богуславський, Н. Коляда, В. Лір, М. Миронов, І. Руденко, І. Соколянський, В. Яковлев та ін.); 2) періодична преса (О. Адаменко, Л. Вайда, С. Гармаш, А. Животко, І. Зайченко, В. Зябкін, С. Лобода, Е. Панасенко, Н. Побірченко, К. Присяжнюк, А. Пугач, О. Сараєва та ін.); 3) проблеми дитячого руху на сторінках періодичних видань України (В. Арнаутов, М. Басов, А. Гурарій, А. Журавський, С. Кільколих, Н. Коляда, В. Лір, М. Миронов, А. Токарська, М. Холмов та ін.).

Здійснений аналіз історіографії проблеми засвідчує існування значної кількості наукових праць, дотичних до досліджуваної проблеми, хоча в науковому обігу досі відсутнє ґрунтовне дослідження проблем дитячого руху в педагогічній періодиці України 20 – початку 30-х рр. ХХ ст.

Основними джерелами досліджуваної проблеми стали періодичні видання 20 – початку 30-х рр. ХХ ст. (всесоюзні, всеукраїнські та регіональні); документи вітчизняних архівів; статистично-довідкові видання (словники, енциклопедії, довідники, покажчики).

У дослідженні проаналізовано різні підходи вчених до трактування поняття «дитячий рух», яке *у вузькому сенсі* розуміють як форму самоорганізації дитячої соціальної активності, процес соціально-педагогічної співпраці рівнозначних суб'єктів соціальної дії (діти та дорослі), спрямованої на соціалізацію, соціальне виховання, соціально-педагогічну підтримку дитини, захист її прав, розвиток

інтересів, реалізацію задумів тощо. У *широкому сенсі* дитячий рух – це цілісне, складне, багаторівневе, динамічне, відносно самостійне соціально-педагогічне явище, що охоплює взаємозалежні структурні складники (організаційно-управлінський, змістовий, науково-методичний), які забезпечують його організацію, функціонування, цілісність та залежать від характеру взаємодії об'єкта (напрям соціально-педагогічної діяльності), суб'єкта (діти) та співучасників соціально-педагогічного процесу (дорослі – організатори дитячого руху, представники громадськості та ін.).

Ураховуючи соціокультурну ситуацію досліджуваного періоду, змістове наповнення дефініцій у тогочасній педагогічній науці, у дисертації синонімічно використано терміни «дитячий рух», «дитячий комуністичний рух», «піонерський рух», «піонерська організація», «дитяча комуністична організація» та ін., що є цілком виправданим у наративному полі історико-педагогічної науки.

З'ясовано, що у 20-х рр. XX ст. дитячий рух розглядали як основний фактор соціального виховання, а все дитяче середовище орієнтувалося на осередки юних ленінців як єдиний засіб виховання дітей.

Провідними педагогами досліджуваного періоду, теоретиками та практиками дитячого руху на сторінках преси було надруковано низку праць, присвячених питанням поєднання соціального виховання з дитячим рухом. З-поміж інших заслуговує на увагу педагогічно-публіцистичний доробок І. Соколянського, який наголошував на визначальній ролі дитячого руху в системі соціального виховання та стверджував, що не дитячий рух організовується на засадах соціального виховання, а соціальне виховання будується на засадах дитячого руху.

Аналіз джерел засвідчує, що становлення мережі педагогічних періодичних видань у 20 – на початку 30-х рр. XX ст. нерозривно пов'язане з розвитком дитячого руху.

Виявлено, що у 20-х рр. XX ст. з'являються періодичні видання всеукраїнського та всесоюзного рівнів, серед яких були як загальнопедагогічні журнали, так і спеціальна піонерська періодика, на сторінках якої висвітлювались актуальні проблеми дитячого руху.

Необхідність створення першого спеціального періодичного органу для дитячих організацій була викликана об'єктивними причинами. В УСРР дитячий рух виникає в 1922 р. і майже одночасно з'являються перші періодичні видання, присвячені проблемам теорії і практики дитячого руху. Так, 15 грудня 1922 р. у Харкові виходить перший номер газети *«Юный спартак»* – орган Центральної і Харківської комісії з дитячого руху і Харківського міського комітету «Юних спартаків», яку з 1924 р. було перейменовано на газету *«Юный ленинец»* – орган Харківського бюро комуністичного дитячого руху при Центральному комітеті Ленінської комуністичної спілки молоді (ЦК ЛКСМУ). З лютого 1925 р. починає виходити газета українською мовою для піонерів села під назвою *«Юний ленінець»*, яку з третього номера було перейменовано в газету *«На зміну»* – орган Центрального бюро дитячого комуністичного руху при ЦК ЛКСМУ.

Значну цінність для дослідження становить методичне видання всесоюзного рівня – журнал *«Вожатый»* – суспільно-політичний і методичний журнал Центрального комітету Всесоюзної Ленінської комуністичної спілки молоді

(ЦК ВЛКСМ) та Центральної ради Всесоюзної піонерської організації імені В. І. Леніна, що вийшов у 1924 р. у Москві.

З жовтня 1925 р. за рішенням ЦК ЛКСМУ в Харкові у видавництві «Юний Ленінець» починає виходити всеукраїнське методичне видання для організаторів дитячого руху – журнал *«Дитячий рух»* – орган Центрального бюро комуністичного дитячого руху (ЦБ КДР) при ЦК ЛКСМУ, який був керівним журналом дитячого руху в Україні.

У ці ж роки з'являються інші *загальнопедагогічні періодичні видання*. З 22 квітня 1922 р. починає виходити науково-педагогічний журнал *«Путь просвещения»* (Харків) – орган Наркомосу УСРР, ініціатором якого був нарком освіти Г. Гринько. У листопаді 1923 р. при видавництві «Шлях освіти» в Харкові та Наркомосвіті виходить громадсько-педагогічний журнал *«Радянська освіта»* за редакцією першого наркома УСРР В. Затонського.

Встановлено, що педагогічні періодичні видання детально відображали основні проблеми дитячого руху в Україні, етапи його становлення і розвитку.

Відповідно до цільового призначення часописів (всесоюзних, всеукраїнських та регіональних) періодичні видання 20 – початку 30-х рр. XX ст. проаналізовано за такими групами:

загальнопедагогічні видання – журнали «Путь просвещения» («Шлях освіти», «Комуністична освіта») (1922–1941), «Просвещение Донбасса» («Освіта Донбасу», «Радянська школа») (1922–1930), «Радянська освіта» (1923–1931), «Наша школа» (1923–1925) та ін.;

методичні видання для організаторів дитячого руху – всесоюзний журнал «Вожатый» (1924–1988, Москва), всеукраїнський журнал «Дитячий рух» (1925–1934, Харків) та ін.;

спеціальна піонерська періодика – журнали «Червоні квіти» (1923–1931), «Барабан» (1923–1926), «Октябрьские всходы» (1924–1930), «Друг детей» (1925–1933), «Більшовиченята» (1926–1931), «Будь напоготові» (1926–1928), «Жовтеня» (1928–1941), «Пионер» (1928–1941), «Тук-тук» (1929–1935), «Знання та праця» (1929–1941), «На роботі» (1930–1933), «Піонерія» (1931–1941) та ін.; *газети* («Юный спартак» (1922–1924), «Юный ленинец» (1924–1925), «Червона зірочка» (1923–1924), «Юний ленінець» (1925), «На зміну» (1925–1928) та ін.;

молодіжна періодика – журнали «Червоний шлях» (1923), «Юношеское движение» (1923–1925), «Знання» («Знание») (1923–1927), «Молодий більшовик» (1925–1933), «Молодняк» (1927–1937) та ін.

Встановлено, що основними виданнями для організаторів дитячого руху були методичні періодичні видання – всеукраїнський журнал «Дитячий рух» (1925–1934) та всесоюзний журнал «Вожатый» (1924–1988). На їх сторінках детально відображалися різноаспектні питання розвитку дитячого руху. Зокрема, часописи знайомили читачів з нормативно-правовими документами з організації дитячого руху; висвітлювали історію становлення вітчизняного та зарубіжного дитячого руху, досвід роботи перших дитячих громадських осередків; знайомили читачів із проблемами педагогіки дитячого руху; висвітлювали питання добору керівних кадрів та підготовки організаторів дитячого руху; розкривали значення педагогічної періодичної преси та навчально-методичної літератури для розвитку дитячого руху.

З метою узагальнення та систематизації мережі періодики у хронологічних межах дослідження здійснено аналіз видань за такими критеріями: назва газети чи журналу, роки виходу, видавництво, засновник, список членів редакційної колегії та співробітників редакції, основні рубрики та примітки (інформація про зміну назви видання, об'єднання з іншими періодичними виданням чи припинення діяльності тощо). Всього проаналізовано: *загальнопедагогічні видання* – 5 (3 всеукраїнські, 1 регіональне), із них журнали – 4, газети – 1; *методичні видання* для організаторів дитячого руху – 2 журнали (1 – всеукраїнський та 1 всесоюзний); *спеціальна піонерська періодика* – 13 (всеукраїнських – 11, всесоюзних – 2), із них 10 журналів, 2 газети, 1 газетний додаток; *молодіжна періодика* – 4 журнали (2 всеукраїнських та 2 регіональних). Результатом проведеної роботи стало наукове видання «Періодичні видання України 20 – початку 30-х рр. XX ст. як засіб популяризації теорії та практики дитячого руху», в якому представлено огляд-характеристику окремих періодичних видань (відповідно до визначеної класифікації) та подано бібліографічний покажчик публікацій, які висвітлюють проблеми дитячого руху в 20 – початку 30-х рр. XX ст.

У **другому розділі – *«Теоретичні проблеми дитячого руху на сторінках педагогічної періодики України (20 – початок 30-х рр. XX ст.)»*** – висвітлено історію становлення вітчизняного дитячого руху в педагогічній періодиці України; проаналізовано нормативно-правове забезпечення дитячого руху в педагогічній періодиці України; розкрито проблеми педагогіки дитячого руху, основні напрями діяльності піонерської організації, історію становлення та розвитку зарубіжних дитячих організацій у педагогічній періодиці України 20 – початку 30-х рр. XX ст.

У дисертації висвітлено питання історії становлення і розвитку дитячого руху в педагогічній періодиці України 20 – початку 30-х рр. XX ст. Передусім, проаналізовано історію дитячого руху в різних містах України, зокрема, зародження перших осередків юних спартаківців у таких містах України, як Харків, Одеса, Суми та ін. Встановлено, що історію дитячого руху висвітлювали методичні видання для організаторів дитячого руху (журнали «Дитячий рух», «Вожатый»), спеціальна піонерська періодика («Октябрьские всходы», «Червоні квіти» та ін.), загальнопедагогічні видання («Радянська освіта» та ін.). З'ясовано, що активними дописувачами, авторами публікацій про історію дитячого руху на сторінках преси були О. Гуревич, А. Левицький, М. Миронов, В. Ханчин, Я. Цеханський та ін.

Одним із основних джерел, які знайомили організаторів дитячого руху зі змістом документів нормативно-правового характеру, були численні періодичні видання досліджуваного періоду.

На сторінках педагогічної преси друкували постанови, положення, резолюції з'їздів, циркулярні листи та ін., у яких уміщувалися матеріали про тогочасний стан дитячого руху та подавалися перспективи його подальшого розвитку.

У дослідженні проаналізовано нормативно-правові документи 20 – початку 30-х рр. XX ст., що публікувалися на сторінках педагогічної періодики за такими тематичними напрямами: історія вітчизняного дитячого руху, дитячий рух як фактор соціального виховання, основні напрями розвитку дитячого руху, проблеми керівництва та підготовки організаторів дитячого руху, проблеми науково-методичного забезпечення дитячого руху. Означені аспекти детально та

систематично відображали методичні періодичні видання для організаторів дитячого руху, а також загальнопедагогічні, піонерські та молодіжні газети і журнали.

Наступна важлива проблема, що набула висвітлення на сторінках педагогічної періодики досліджуваного періоду – педагогіка дитячого руху як самостійна галузь педагогічних знань; наукове знання, об'єктом пізнання якого виступає рух як форма вияву соціальної активності дитинства, специфічний суб'єкт виховання молодих поколінь. З'ясовано, що одним із завдань педагогіки дитячого руху був пошук ефективних форм і методів діяльності дитячої організації, яка б відповідала соціально-політичним завданням піонерської організації на кожному етапі свого розвитку. На сторінках преси теоретиками та практиками дитячого руху відбувалося жваве обговорення питання пошуку системності в теорії і практиці дитячого руху, оскільки від ефективності вибору методів роботи залежала успішність діяльності піонерської організації.

У період 20 – початку 30-х рр. XX ст. на сторінках преси висвітлювалися питання змістової перебудови дитячого руху. З'ясовано, що в зазначений період у роботі піонерської організації було запроваджено такі методи роботи: *«система розрядів»* (1922 р. – середина 1923 р.), *«система етапів»* (починаючи з другої половини 1923 р. – 1926 р.), *«метод завдань»* (1926–1927 рр.) («конкретних завдань», «трудових завдань»), *«метод проектно-трудових завдань»* (1928–1931 рр.). Систематично в педагогічних періодичних виданнях висвітлювали питання змістової перебудови піонерської організації такі автори, як Г. Бабенко, Р. Барун, А. Гурарій, М. Зак, Д. Лавров, М. Ліхтеров, Г. Неділько, І. Соколянський та ін.

На основі аналізу публікацій встановлено, що в досліджуваний період діяльність піонерської організації здійснювалася за такими напрямами: громадсько-політична робота юних ленінців (В. Пересада, Н. Попова, А. Рахунок, Ф. Рубинський та ін.), соціальна активність українських піонерів (Д. Аранівська, С. Гугель, М. Зак, В. Чашко, С. Ярославенко та ін.), участь піонерської організації в розбудові села (Т. Винник, І. Інгульський, С. Кільколих, В. Пересада, Г. Фурман та ін.), позашкільна піонерська робота (В. Барбарич, А. Гендрихівська, О. Громов, К. Попов та ін.), фізичне виховання та оздоровлення дітей (Т. Бабенко, В. Войтинська, А. Каштаньєр, Я. Ліфшиц, Т. Привалова, Ю. Самотой, Г. Шпільберг та ін.), робота юних ленінців із жовтенятами (П. Борщ, М. Гімпелевич, Т. Горбунцова, А. Гурарій, В. Дюшен, М. Кальманович, Г. Тарасевич та ін.), військове виховання та військово-оборонна робота в піонерській організації (В. Блях, С. Варіч, В. Дюшен, О. Ткаченко та ін.).

З'ясовано, що у досліджуваний період сторінки періодики відображали історію становлення та розвитку зарубіжних дитячих організацій. Важливим для розвитку дитячого руху був зв'язок із закордонними дитячими організаціями з метою взаємообміну досвідом. На основі аналізу публікацій численних періодичних видань виявлено, що педагогічна преса давала загальне уявлення про діяльність дитячих організацій Австрії, Великобританії, Канади, Китаю, Норвегії, Палестини, Польщі, США, Франції та ін., розповідала про труднощі у їхній роботі, відображала роботу міжнародних конференцій та ін. Автори публікацій, висвітлюючи діяльність зарубіжного дитячого руху, значну увагу зосереджували саме на недоліках їх роботи з метою акцентування досягнень радянських піонерів порівняно із діяльністю дитячих організацій інших країн.

У **третьому розділі** – ***«Проблеми науково-методичного забезпечення дитячого руху в педагогічній періодиці України (20 – початок 30-х рр. XX ст.)»*** – охарактеризовано питання добору керівних кадрів та підготовки організаторів дитячого руху в педагогічній періодиці України; розкрито значення педагогічної періодики та навчально-методичної літератури для розвитку дитячого руху в досліджуваний період.

У дослідженні з'ясовано, що у 20 – на початку 30-х рр. XX ст. у діяльності дитячого руху чільне місце посідало питання добору, підготовки та підвищення кваліфікації організаторів дитячого руху.

З-поміж інших аспектів досліджуваної проблеми шпальти періодики, зокрема, методичні видання та спеціальна піонерська преса, детально відображали проблему керівних кадрів дитячого руху. Сторінки преси висвітлювали законодавчу базу, стан, труднощі та шляхи подолання проблем керівних піонерських працівників. У нормативно-правових документах підкреслювалося велике значення правильного добору керівників піонерською організацією. Зазначалося, що кваліфіковані кадри працівників дитячого руху повинні мати певний мінімум загальноосвітніх знань (обов'язкова семирічна освіта), педагогічну підготовку, бути політично грамотними та активними.

Серед основних причин незадовільного стану керівництва дитячим рухом було неуважне ставлення комсомольських осередків і комітетів до питання підбору його керівників. Автори публікацій (С. Борейко, О. Буров, М. Кальманович, О. Курганів, К. Попов та ін.) вважали, що саме цей недолік перешкоджав нормальному зростанню керівних працівників, оскільки призводив до плинності їх складу.

На основі аналізу періодичних видань встановлено, що в досліджуваний період підготовка кадрів здійснювалася на нарадах вожатих, семінарах, у створених кабінетах дитячого руху, на центральних та окружних курсах підготовки та перепідготовки керівників дитячого руху. Означені форми підготовки відображала преса, зокрема, *методичні видання: «Дитячий рух»* (М. Ліхтеров, «Про систему підготовки керівників КДР» (1928, № 1); А. Гендрихівська, «Перші курси (1923 рік)» (1928, № 1); «Центральні курси робітників КДР» (1930, № 4); «Через семінари поліпшимо кваліфікацію вожатих» (1931, № 17); «Про заочні курси піонервожатих» (1933, № 15); В. Чашко, «Заочна освіта піонервожатого при журналі «Дитячий рух»» (1934, № 3) та ін.); *«Вожатый»* («Подготовка и самоподготовка руководителей отрядов» (1924, № 6); В. Зорін, «О подготовке и самоподготовке руководителей деткомдвижения» (1924, № 8); «Подготовка детработников» (1925, № 7–8); І. Чичеров, «О самообразовании вожатого» (1925, № 17); А. Ханіна, «О подготовке вожатых октябрят» (1925, № 19–20); М. Ходоєн, «Переподготовка пионер-работников» (1926, № 3); Ж. Хрустальов, «Как можно использовать педтехникумы для подготовки вожатых» (1926, № 5) та ін.); *загальнопедагогічні видання: «Путь просвещения»* (А. Арнаутов, «На путях к переподготовке» (1923, № 7–8) та ін.); *«Просвещение Донбасса»* («О подготовке и самоподготовке руководителей КДД» (1924, № 12) та ін.); *«Радянська освіта»* (В. Таран, «Підготовка робітників дитячого комуністичного руху в Донбасі» (1925, № 5) та ін.). Загалом на сторінках періодики було подано низку публікацій про історію

перших курсів, систему підготовки піонерських керівників, роботу центральних курсів, заочне навчання та самоосвіту вожатого тощо.

Визначальна роль у розвитку дитячого руху в досліджуваний період належала пресі та навчально-методичній літературі як складовим науково-методичного забезпечення дитячого руху.

З'ясовано, що на сторінках періодичних видань підкреслювалося надзвичайне значення та роль преси для розвитку дитячого руху. Постійними авторами публікацій про піонерські журнали і газети були відомі теоретики та практики дитячого руху, які у своїх працях характеризували періодичні видання, подавали історію їх становлення, пояснювали значення преси як могутнього засобу пропаганди дитячого руху: В. Арнаутов, «П'ять років дитячої періодичної преси на Україні» (журнал «Дитячий рух», 1927, № 7–8); А. Журавський, «Дитячій пресі України – 10 років» (журнал «Дитячий рух», 1932, № 21); С. Кільколих, «Дитрух у педагогічних журналах» (журнал «Дитячий рух», 1925, № 2); В. Лір, «Піонерські газети та часописи» (журнал «Дитячий рух, 1925, № 2); М. Миронов, «Дитяча преса – могутній засіб комвиховання» (журнал «Дитячий рух», 1932, № 22); В. Мускін, «Про роботу вожатого з дитячою пресою» (журнал «Дитячий рух», 1930, № 5–6); Н. Потапов, «Пионерская печать» (журнал «Вожатый», 1925, № 7–8) та ін.

Встановлено, що чільне місце у справі науково-методичного забезпечення дитячого руху посідала навчально-методична література, надзвичайне значення якої підкреслювала педагогічна періодика. Сторінки преси відображали детальний аналіз видавничої справи, огляд літератури з питань дитячого руху, подавали переліки книг, рекомендованих для дітей і організаторів дитячого руху. Наприклад, у статті М. Крупеніної «О задачах местной печати» (журнал «Вожатый», 1925, № 3–4) було наголошено на визначальній ролі літератури для розвитку дитячого руху. А. Волков у статті «Обзор литературы по детдвижению» (журнал «Вожатый», 1924, № 3) здійснив детальний аналіз книг із проблем дитячого руху. У статті «Лицо пионерской и детской литературы» (журнал «Вожатый», 1926, № 4) відображено огляд книг про піонерську організацію за кількісним та тематичним складом. У статті «Нові книжки з питань комуністичного виховання та КДР» (журнал «Дитячий рух», 1932, № 13–14) висвітлено рекомендовану літературу для керівників дитячого руху і для дітей.

Крім характеристики стану видавничої діяльності, автори публікацій відзначали досягнення та наголошували на недостатній кількості необхідної літератури для організаторів дитячого руху та членів дитячої організації.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та вирішення важливого й актуального завдання, що полягає у виокремленні та розкритті проблем дитячого руху в педагогічній періодиці України 20 – початку 30-х рр. XX ст. Результати проведеного дослідження засвідчили досягнення мети й розв'язання поставлених завдань, що дало можливість дійти таких висновків:

1. Здійснено аналіз історіографії проблеми за хронологічним підходом у межах трьох періодів: *20 – початок 30-х рр. XX ст. – перші розвідки про дитячий рух та поява вітчизняних педагогічних періодичних видань* (представлений працями

учасників дитячого руху вказаного періоду, які висвітлювали різноаспектні актуальні питання про перший досвід діяльності дитячих формувань та роль періодики в означеному процесі); *середина 30 – кінець 80-х рр. XX ст. – праці, які містять науковий аналіз досліджуваного явища* (характеризується розвитком наукових досліджень, появою дисертацій, монографій із проблем дитячого руху та педагогічної періодики); *90-і рр. XX ст. – до сьогодення – праці, що розкривають причини, передумови і наслідки функціонування дитячого руху та роль у цьому процесі періодичної преси,* поява яких спричинена соціально-економічними та суспільно-політичними процесами в державі, що призвели до серйозних змін у соціальних інститутах виховання та вплинули на самодіяльний громадський рух дітей, позбавлений політичного і класового характеру.

У межах кожного хронологічного періоду історіографічні праці проаналізовано за тематичним підходом у межах трьох груп: дитячий рух; періодична преса; дитячий рух на сторінках періодичних видань.

Здійснено аналіз джерельної бази дослідження. Виокремлено такі групи джерел, на основі яких здійснювалося дослідження: періодичні видання України 20 – початку 30-х рр. XX ст.; матеріали архівів; статистично-довідкові видання (словники, енциклопедії, довідники, покажчики).

2. Схарактеризовано процес становлення та розвитку періодичних педагогічних видань України 20 – початку 30-х рр. XX ст.

З'ясовано, що становлення педагогічних періодичних видань у 20 – на початку 30-х рр. XX ст. тісно переплітається з розвитком дитячої комуністичної організації. З початком становлення дитячого руху починає з'являтися преса (всесоюзного, всеукраїнського та регіонального рівнів), на сторінках якої відображалися основні проблеми дитячого руху.

Першим спеціальним піонерським періодичним органом була газета «Юный спартак» (15 грудня 1922 р., Харків). З 1924 р. для організаторів дитячого руху починає виходити всесоюзний журнал «Вожатый» (Москва), а з жовтня 1925 р. – всеукраїнське методичне видання «Дитячий рух» (Харків). Серед загальнопедагогічних видань, які з'явилися у УСРР в досліджуваний період, були науково-педагогічний журнал «Путь просвещения» (1922) та громадсько-педагогічний журнал «Радянська освіта» (1923).

Відповідно до цільового призначення здійснено класифікацію періодичних видань 20 – початку 30-х рр. XX ст., на сторінках яких висвітлювалися проблеми дитячого руху, серед яких: *загальнопедагогічні видання* (журнали «Путь просвещения» («Шлях освіти», «Комуністична освіта») (1922–1941), «Радянська освіта» (1923–1931), «Просвещение Донбасса» («Освіта Донбасу», «Радянська школа») (1922–1930), «Наша школа» (1923–1925) та ін.); *методичні видання* для організаторів дитячого руху (всеукраїнський журнал «Дитячий рух» (1925–1934, Харків), всесоюзний журнал «Вожатый» (1924–1988, Москва) та ін.); *спеціальна піонерська періодика* (журнали «Червоні квіти» (1923–1931), «Барабан» (1923–1926), «Октябрьские всходы» (1924–1930), «Друг детей» (1925–1933), «Більшовиченята» (1926–1931), «Будь напоготові» (1926–1928), «Пионер» (1928–1941), «Жовтеня» (1928–1941), «Тук-тук» (1929–1935), «Знання та праця» (1929–1941), «На роботі» (1930–1933), «Піонерія» (1931–1941) та ін.; газети («Юный спартак» (1922–1924),

«Юный ленинец» (1924–1925), «Червона зірочка» (1923–1924), «Юний ленінець» (1925), «На зміну» (1925–1928) та ін.); *молодіжна періодика* (журнали «Червоний шлях» (1923), «Юношеское движение» (1923–1925), «Знання» («Знание») (1923–1927), «Молодий більшовик» (1925–1933), «Молодняк» (1927–1937) та ін.).

Встановлено, що найбільш детально та систематично висвітлювалися проблеми дитячого руху переважно на сторінках методичних видань для організаторів дитячого руху – всеукраїнського журналу «Дитячий рух» (Харків, 1925–1934) та всесоюзного журналу «Вожатый» (Москва, 1924–1988).

3. Виокремлено та схарактеризовано теоретичні проблеми дитячого руху, що висвітлювалися на сторінках педагогічної періодики 20 – початку 30-х рр. XX ст.:

– *історія вітчизняного дитячого руху* – передумови становлення та розвитку перших осередків юних спартаківців Харкова, Дніпропетровська, Одеси, Сум та ін. (О. Гуревич, А. Левицький, М. Миронов, В. Ханчин, Я. Цеханський та ін.);

– *нормативно-правове забезпечення дитячого руху* – документи законодавчої бази: положення, постанови, циркулярні листи, рішення з'їздів партії та ін., які інформували про стан дитячого руху та визначали завдання на наступний період. Зокрема, сторінки періодики висвітлювали документи про виникнення дитячого руху, основні напрями його розвитку, питання керівництва та підготовки організаторів дитячих організацій, проблеми науково-методичного забезпечення дитячого руху;

– *педагогіка дитячого руху* – обговорення пошуку змісту, ефективних форм і методів роботи дитячої організації. На думку авторів публікацій (Г. Бабенко, Р. Барун, А. Гурарій, М. Зак, Д. Лавров, М. Ліхтеров, Г. Неділько, І. Соколянський та ін.), проблеми методики були одним із найболючіших питань у практиці дитячого руху;

– *основні напрями розвитку дитячого руху* у 20 – на початку 30-х рр. XX ст. – громадсько-політична робота юних піонерів; соціальна активність українських піонерів як невід'ємна складова дитячого руху; участь піонерської організації в розбудові села; позашкільна піонерська робота; фізичне виховання та оздоровлення дітей; робота юних ленінців із жовтенятами; військове виховання та військово-оборонна робота в піонерській організації;

– *діяльність зарубіжних дитячих організацій* – розвиток дитячого руху в Англії, Америці, Австрії, Канаді, Китаї, Норвегії, Палестині, Польщі, Франції та ін. Автори публікацій знайомили читачів з умовами створення дитячих груп у зарубіжних країнах.

4. Розкрито питання підготовки організаторів дитячого руху та його науково-методичного забезпечення в педагогічній періодиці України 20 – початку 30-х рр. XX ст.

Висвітлено особливості добору керівних кадрів та підготовки організаторів дитячого руху за змістом публікацій у педагогічній періодиці України досліджуваного періоду. На сторінках періодики відображалися основні вимоги до особистості керівника (володіння педагогічними знаннями та політична освіченість); висвітлювалися причини, які гальмували розвиток дитячого руху (незадовільний стан кадрового складу керівних працівників; постійна зміна керівництва; неуважне ставлення комсомольських осередків та комітетів до

проблеми добору кадрів керівників дитячого руху тощо); відображалися форми підготовки організаторів дитячого руху (наради, семінари, кабінети дитячого руху, окружні та центральні курси, заочна освіта та самоосвіта вожатих).

З'ясовано роль педагогічної преси та навчально-методичної літератури для розвитку дитячого руху у 20 – на початку 30 х рр. ХХ ст.

Як свідчать численні публікації періодичних видань, головним та ефективним засобом комуністичного виховання дітей була преса, яка відігравала значну роль у справі пропаганди дитячого руху. У дисертації узагальнено значення окремих періодичних видань, розкрито їх призначення та роль у розвитку піонерської організації.

Проаналізовано навчально-методичну літературу, огляд якої як складової науково-методичного забезпечення дитячого руху постійно здійснювався на сторінках газет і журналів. З'ясовано, що періодичні видання систематично друкували перелік рекомендованої літератури як для піонерів, так і для організаторів дитячого руху.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів вивчення означеної проблеми. Перспективними подальшими дослідженнями стануть наукові розвідки, присвячені аналізу дитячої періодики, вивченню молодіжної преси, публікацій про організацію дитячого руху в різних регіонах країни тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дисертації

1. Карпич І. О. Проблеми розвитку дитячого руху в українській педагогічній періодиці (20 – початок 30-х рр. ХХ ст.) / І. О. Карпич // Зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / [гол. ред.: М. Т. Мартинюк]. – Умань : ПП Жовтий, 2011. – Ч. 2. – С. 143–147.

2. Карпич І. О. Проблеми оздоровлення дітей на сторінках журналу «Дитячий рух» (20 – початок 30-х рр. ХХ ст.) / І. О. Карпич // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – Вип. 42, ч. 2. – С. 239–245.

3. Карпич І. О. Проблеми піонерської роботи серед жовтенят на сторінках журналу «Дитячий рух» (20 – початок 30-х рр. ХХ ст.) / І. О. Карпич // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – Вип. 43, ч. 2. – С. 246–252.

4. Карпич И. О. Детское движение как среда социального воспитания (20-е гг. ХХ в.) / И. О. Карпич // Вестник академии знаний : Всерос. журн. – Краснодар, 2013. – № 3 (6). – С. 119–122.

5. Карпич І. О. Періодичні видання України як засіб популяризації теорії та практики дитячого руху у 20 – на початку 30-х рр. ХХ ст. / І. О. Карпич // Педагогічний дискурс : зб. наук. пр. / гол. ред. І. М. Шоробура. – Хмельницький : ХГПА, 2013. – Вип. 15. – С. 315–320.

6. Карпич І. О. Питання розвитку піонерської періодики та науково-методичної літератури на сторінках української преси (20 – початок

30-х рр. ХХ ст.) / І. О. Карпич // Людинознавчі студії : зб. наук. пр. Дрогобичського держ. пед. ун-ту імені Івана Франка / ред. кол.: Н. Скотна (гол. ред.), М. Чепіль (ред. розд.) [та ін.]. – Дрогобич : Вид. від. ДДПУ імені Івана Франка, 2014. – Вип. 29, ч. 3: Педагогіка. – С. 69–76.

7. Карпич І. О. Проблеми педагогіки дитячого руху на сторінках журналів «Дитячий рух» та «Вожатый» (20 – початок 30-х рр. ХХ ст.) / І. О. Карпич // Наук. вісн. Чернівецького нац. ун-ту імені Юрія Федьковича : зб. наук. пр. Сер.: Педагогіка та психологія. – Чернівці : Чернівецький нац. у-т, 2015. – Вип. 734. – С. 56–62.

Опубліковані праці апробаційного характеру

8. Карпич І. О. Реалізація прав дитини як один із напрямків діяльності дитячих об'єднань / І. О. Карпич // Права дитини: від витоків до сьогодення : матеріали наук.-метод. семінару, (Умань, 24 трав. 2012 р.) / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий, 2012. – С. 59–61.

9. Карпич І. О. Соціалізація дитини в дитячих об'єднаннях / І. О. Карпич // Актуальні проблеми підготовки соціальних педагогів: матеріали наук.-метод. семінару, (Умань, 22 берез. 2012 р.) / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий, 2012. – С. 73–80.

10. Карпич І. О. Особливості піонерської роботи серед жовтенят: теоретичний аспект проблеми / І. О. Карпич // Придніпровські соціально-гуманітарні читання : матеріали Криворізької сесії І Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, (Кривий Ріг, 24 листоп. 2012 р.) : у 5-ти ч. – Дніпропетровськ : ТОВ «Інновація», 2012. – Ч. 3. – С. 182–185.

11. Карпич І. О. Ідея дитячої самодіяльності в педагогічній спадщині О. А. Захаренка / І. О. Карпич // Вивчати минуле, творити сьогодення, передбачати майбутнє: погляд крізь творчу спадщину О. А. Захаренка : матеріали наук.-метод. семінару, (Умань, 26 квіт. 2012 р.) / [ред. кол. : Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий, 2012. – С. 22–24.

12. Карпич І. О. Проблеми оздоровлення дитинства: до історії питання (20 – початок 30-х рр. ХХ ст.) / І. О. Карпич // Актуальні проблеми підготовки соціальних педагогів : матеріали наук.-метод. семінару, (Умань, 24 квіт. 2013 р.) / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий, 2013. – С. 63–65.

13. Карпич І. О. Нормативно-правове забезпечення організації дитячого руху в Україні (20 – початок 30-х рр. ХХ ст.) / І. О. Карпич // Права дитини: від витоків до сьогодення : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (Умань, 19 верес. 2013 р.) / [ред. кол. : Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ФОП Жовтий, 2013. – С. 62–63.

14. Карпич І. О. Становлення дитячого руху в контексті політики соціального виховання (20-і рр. ХХ ст.) / І. О. Карпич // Придніпровські соціально-гуманітарні читання : матеріали Дніпропетровської сесії ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, (Дніпропетровськ, 22 лютого 2013 р.) : у 6-ти ч. – Дніпропетровськ : ТОВ «Інновація», 2013. – Ч. 6. – С. 179–181.

15. Карпич І. О. Дитяче об'єднання як важливий інститут соціалізації дітей / Карпич І. О. // Соціалізація особистості: передумови, проблеми, перспективи :

матеріали регіон. наук.-метод. семінару, (Умань, 5 черв. 2014 р.) [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ФОП Жовтий, 2014. – С. 38–41.

16. Карпич І. О. Проблеми керівництва дитячого руху (20 – початок 30-х рр. ХХ ст.) / І. О. Карпич // Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери : матеріали наук.-метод. семінару, (Умань, 13 берез. 2014 р.) / [ред. кол. : Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ФОП Жовтий, 2014. – С. 36–38.

17. Карпич І. О. Історія становлення зарубіжного дитячого руху на сторінках періодичних видань України (20 – початок 30-х рр. ХХ ст.) / І. О. Карпич // Актуальні проблеми сучасних історико-педагогічних досліджень шкільної освіти : зб. тез і анотованих матеріалів XIV Всеукр. історико-пед. наук.-практ. конф., (Київ, 14 листоп. 2014 р.). – К. : Інститут педагогіки НАПН України, 2014. – С. 56–57.

18. Карпич І. О. Особливості підготовки керівних кадрів дитячого руху на сторінках періодичних видань України (20 – початок 30-х рр. ХХ ст.) / І. О. Карпич // Актуальні питання сучасних педагогічних та психологічних наук : зб. наук. робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф., (Одеса, 21–22 берез. 2014 р.). – Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2014. – С. 57–60.

19. Карпич І. О. Підготовка керівних педагогічних кадрів до роботи з жовтенятами у 20 – на початку 30-х рр. ХХ ст. / І. О. Карпич // Педагогічна освіта і наука: традиції, реалії, перспективи : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., (Умань, 9–10 жовт. 2014 р.). – Умань : ФОП Жовтий, 2014. – С. 25–28

20. Карпич І. О. Позашкільна робота як один із напрямів розвитку дитячого руху на сторінках періодичних видань України (початок 30-х рр. ХХ ст.) / І. О. Карпич // Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних та педагогічних наук : зб. тез наук. робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф., (Львів, 28 лют. – 1 берез. 2014 р.). – Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2014. – С. 63–66.

Праці, які додатково відображають результати дисертації

21. Карпич І. О. Дитячий рух як фактор соціального виховання (20-і рр. ХХ ст.) / І. О. Карпич // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – Т. XI: Соціальна психологія, вип. 6, кн. І. – С. 404–412.

22. Карпич І. О. Проблеми педагогіки дитячого руху на сторінках періодичної преси України (20 – початок 30-х рр. ХХ ст.) / І. О. Карпич // Молодий вчений : наук. журн. – Херсон : ТОВ Видавничий дім «Гельветика», 2014. – С. 120–123.

23. Карпич І. О. Особливості діяльності зарубіжного дитячого руху на сторінках періодичних видань України (20 – початок 30-х рр. ХХ ст.) / І. О. Карпич // Український психолого-педагогічний науковий збірник : наук. періодичне вид. – Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2014. – С. 54–57.

24. Карпич І. О. Періодичні видання України 20 – початку 30-х рр. ХХ ст. як засіб популяризації теорії та практики дитячого руху : наук. вид. / І. О. Карпич. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2015. – 97 с.

АНОТАЦІЇ

Карпич І. О. Проблеми дитячого руху в педагогічній періодиці України (20 – початок 30-х рр. XX ст.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. – Умань, 2015.

У дисертації вперше виокремлено та схарактеризовано основні проблеми дитячого руху в педагогічній періодиці України у 20 – на початку 30-х рр. XX ст. (нормативно-правове забезпечення дитячого руху; історія вітчизняного та зарубіжного дитячого руху; педагогіка дитячого руху; основні напрями розвитку дитячого руху; підготовка організаторів дитячого руху та його науково-методичне забезпечення; розвиток педагогічної періодики та навчально-методичної літератури).

Здійснено класифікацію періодичних видань досліджуваного періоду (всесоюзних, всеукраїнських та регіональних) відповідно до цільового призначення часописів: загальнопедагогічні видання, методичні видання для організаторів дитячого руху, спеціальна піонерська періодика, молодіжна періодика.

Удосконалено наукові уявлення про дитячий рух як фактор соціального виховання; історіографію проблеми, проаналізовану за хронологічним підходом у межах трьох періодів (20 – початок 30-х рр. XX ст.; середина 30 – кінець 80-х рр. XX ст.; 90-і рр. XX ст. – до сьогодення) та за тематичним підходом у межах трьох груп (дитячий рух; періодична преса; проблеми дитячого руху на сторінках періодичних видань). Подальшого розвитку набув аналіз піонерських періодичних видань 20 – початку 30-х рр. XX ст.

До наукового обігу введено маловідомі та невідомі архівні документи, історичні факти, пов’язані з висвітленням проблем дитячого руху в педагогічній періодиці України досліджуваного періоду.

Ключові слова: дитячий рух, піонерська організація, проблеми дитячого руху, періодичні педагогічні видання, періодика України.

Карпич И. А. Проблемы детского движения в педагогической периодике Украины (20 – начало 30-х гг. XX в.). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины. – Умань, 2015.

В диссертации впервые выделены и охарактеризированы основные проблемы детского движения в педагогической периодике Украины в 20 – начале 30-х гг. XX в. (нормативно-правовое обеспечение детского движения; история отечественного и зарубежного детского движения; педагогика детского движения; основные направления развития детского движения; подготовка организаторов детского движения и его научно-методическое обеспечение; развитие педагогической периодики и учебно-методической литературы).

Осуществлена классификация периодических изданий исследуемого периода (всесоюзных, всеукраинских и региональных) в соответствии с целевым назначением журналов: общепедагогические издания, методические издания для

организаторов детского движения, специальная пионерская периодика, молодежная периодика.

Усовершенствованы научные представления о детском движении как факторе социального воспитания; историография проблемы, проанализированная в пределах трех периодов (20 – начало 30-х гг. XX в.; середина 30 – конец 80-х гг. XX в., 90-е гг. XX в. – по настоящее время) и по тематике в пределах трех групп (детское движение; периодическая печать; проблемы детского движения на страницах периодических изданий). Дальнейшее развитие получил анализ пионерских периодических изданий 20 – начала 30-х гг. XX в.

В научный оборот введены малоизвестные и неизвестные архивные документы, исторические факты, связанные с освещением проблем детского движения в педагогической периодике Украины исследуемого периода.

Ключевые слова: детское движение, пионерская организация, проблемы детского движения, периодические педагогические издания, периодика Украины.

Karpych I. Problems of the Children's Movement in Pedagogical Periodicals of Ukraine (twenties – early thirties of the 20th century). – Manuscript.

Scientific thesis for the post-graduate degree of Candidate of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University. – Uman, 2015.

Main challenges of the children's movement in the educational periodicals of Ukraine in the twenties – early thirties of the 20th century have been defined and described in the thesis.

The three chronological periods outline the historiography of the problem (the twenties – early thirties of the 20th century: the first works on the children's movement and the emergence of local educational periodicals; the mid thirties–late eighties of the 20th century: the works that include scientific analysis of the studied phenomenon; the nineties of the 20th century – present time: the works that reveal the causes, conditions and consequences of the children's movement and the role of periodicals) and determine the theme: children's movement; periodicals; children's movement as described in the periodicals.

The sources of research have been carefully studied. In particular, the following groups of sources have been selected: Ukrainian periodicals of the twenties – early thirtieth of the 20th century; archive materials; statistical and reference books (dictionaries, encyclopedias, directories, indexes).

The thesis dwells on description of the process of formation and development of the educational periodicals in Ukraine in twenties – early thirties of the 20th century.

It has been proved that the formation of educational periodicals in the twenties – early thirties of the 20th century is closely intertwined with the development of the children's communist movement. The periodicals (Union, national and regional ones) dealing with the main challenges of the children's movement have been founded since the beginning of children's movement formation. The first specialized pioneer periodical was the «Molodiy Spartacus» newspaper (December 15, 1922, Kharkiv).

Later, the times for the periodicals for initiators of the children's movement had come. Thus, the all-Union «Vozhaty» magazine was published in Moscow in 1924 and

«Dytiachyi Rukh» Ukrainian methodical magazine had been published in Kharkiv since October 1925. Among the general educational periodicals that appeared in the USSR during the abovementioned epoch, it is worth mentioning «Shliah Osvity» scientific and educational magazine (1922) and «Radianska Osvita» socio-pedagogical magazine (1923).

The periodicals of the twenties – early thirties of the 20th century have been classified by purpose: general educational periodicals; methodological periodicals for initiators of the children's movement; special pioneer periodicals; youth periodicals.

It has been established that «Dytiachyi Rukh» (1925–1934) Ukrainian magazine and «Vozhaty» All-Union magazine (1924–1988) have offered a deep insight into the usual problems of the children's movement.

The following theoretical problems of the children's movement were highlighted and characterized on the pages of the educational journals in the twenties – early thirties of the 20th century: history of the national children's movement; regulatory support of the children's movement; the foreign children's movement; pedagogy of the children's movement; main directions of the children's movement development.

The challenges of scientific and methodological support of the children's movement in the Ukrainian educational periodicals of the twenties – early thirties of the 20th century have been revealed. These include the problems of staff recruitment and coaching of the initiators of the children's movement in Ukrainian educational publications during the researched period. The key requirements for the leader's personality (minimum of general knowledge (compulsory seven-year education), teacher training, political literacy and activity) have been set; the factors hindering the development of the children's movement (inadequate staff of executives, constant change of leaders; carelessness of komsomol organizations and committees about the recruitment of the children's movement leaders) have been shown; and the forms of coaching of the children's movement initiators (meetings, seminars, children's movement office, district and national courses, distance education and self-education of pioneer leaders) have been identified.

The thesis describes the role of educational periodicals and methodological literature in the development of the children's movement in the twenties – early thirties of the 20th century. According to numerous publications, the main and the most powerful means of communist education of the children was the press that had played a significant role in the promotion of the children's movement. Some periodicals have been proved truly important due to their purpose and role in the development of the children's movement, which has been conveyed in the thesis.

The ideas presented in the educational materials of the periodicals have been analyzed as part of scientific and methodological support of the children's movement. The periodicals often suggested a list of recommended books for pioneers and initiators of the children's movement.

Key words: children's movement, pioneer organization, problem of children's movement, educational periodical, periodicals of Ukraine.

Підписано до друку 21.10.2015 р. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 85.

«Видавництво “Науковий світ”»®
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Казимира Малевича (Боженка), 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit23@ukr.net
Сайт: nsvit.cc.ua